

САКРАЛІЗАЦІЯ В КОНТЕКСТІ ПУБЛІЧНОЇ ПОЛІТИКИ: АРХЕТИП СОЦІАЛЬНОГО УСТРОЮ

ШИПУНОВА

Ольга,

SHIPUNOVA

Olga,

доктор філософських наук, професор кафедри філософії Санкт-Петербурзького політехнічного університету, м. Санкт-Петербург.

Анотація: у статті виділено екзистенціально-ціннісний аспект публічної політики, що припускає органічне поєднання принципу свободи вибору й архетипу соціального устрою. Аналізуються механізми суспільної злагоди, єднання спільноти і довіри інститутам влади, що стихійно виникають. У центрі уваги – ефективність сакралізації як способу тотального контролю дій і думок індивіда, яка визначається об'єднанням архетипічних сенсів особистого і колективного несвідомого.

Ключові слова: архетип соціального устрою, сакралізація, публічна сфера, соціальний контроль, життєвий світ, перетворення сенсів, ірраціональний діалог.

УДК 159.964

Постановка проблеми. Завдання державного управління в публічній сфері визначаються проблемою ефективного соціального контролю. Головні складнощі рішення цих завдань пов'язуються із феноменальною динамікою особистості і презумпцією особистої свободи вибору, закладеної в ідеології громадянського суспільства. Пошук відповіді на питання, як органічно сумістити контрастні спонукання принципу свободи і принципу соціального устрою в практиці державного управління, змушує звертатися до аналізу культурних механізмів єднання спільноти і довіри інститутам влади, що історично склалися.

На сучасному етапі механізми самозбереження цілісності і впорядкованості громадського життя є далеко не зрозумілими. Чинниками, що забезпечують глибинну єдність суспільства, називаються або духовна культура, або економічна, господарська діяльність. Виробництво й обмін матеріальними благами, безсумнівно, є необхідною передумовою суспільного життя.

Але в реальному житті люди поводяться, виходячи найрізноманітніших спонукань, і далеко не завжди їх вчинки мотивуються економічною доцільністю.

Зовнішні соціальні стосунки у сфері економіки і політики, а також в інших соціальних сферах і буденному житті передбачають наявність деякого внутрішнього зв'язку між людьми, про існування якого вони можуть навіть не віддавати собі ясного звіту.

Цей невлонимий духовний зв'язок є суттєвим для суспільного життя. Його відсутність робить усі соціальні зв'язки, зокрема державно-політичні, нестійкими, швидкоплинними. Сучасні політологи підкреслюють необхідність прогнозування готовності населення до розвитку стійких соціальних інститутів громадянського суспільства і держави, й, отже, актуальність аналізу суб'єктивних, психосоціальних і культурних чинників динаміки публічної сфери.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Починаючи з другої половини ХХ ст., найбільш гострі питання соціальної теорії і практики групуються навколо політичних технологій, націлених на руйнування групового і приватного життя індивіда і залучення його в тотальне публічне існування (Х. Арентт, Е. Канетті, К. Мангейм). Історичні реалії цього часу – руйнування традиційного устрою, створення нового тоталітарного режиму, пов'язаного з формуванням ідеологій і міфів, покликаних легітимувати цей устрій і не чужих апеляції до сакрального виміру соціальної реальності.

Інтенсивно розробляються теорії масової комунікації, в яких аналізуються можливості насадження певних стереотипів поведінки, виявляються механізми вербального і невербального маніпулювання масовою свідомістю (Р. Барт, В. Беньямін, Ж. Бодрійяр, М. Маклюен, М.М. Назаров, А. Тоффлер, Е. Юнгер). Комунікативно-технологічний підхід до людини в теоріях масової комунікації визначається уявленням про середньостатистичний усереднений об'єкт впливу з метою формування соціального суб'єкта, певним чином зорієнтованого в своїх глибинних спонуканнях.

Проте не менш значущим у публічній політиці виявляється аксіологічний аспект, звернений до екзистенціально-ціннісного боку дій індивіда. Кожна людина встановлює ціннісні і смислові зв'язки із зовнішнім світом – соціальним і природним середовищем, активно використовуючи ресурси культури: концепти, ідеї, дискурси і світоглядні універсалії. Разом тим, відзначає Е.В. Суший, під час вивчення комунікативних стратегій державного управління, практики повсякденності переконують у тому, що цінності слід розглядати не як автономні ідеальні утворення, які когось на щось можуть мобілізувати, тим більш породжувати владу й інституції, а як специфічні символи – медіатори в складних ритуальних стосунках індивідів і груп [3].

Пильна увага до ціннісно-орієнтованої комунікації в публічній сфері державного управління неминуче пов'язується з питанням про глибинні (сакральні) механізми комунікативних практик. У зв'язку з цим теоретичний і практичний інтерес має розгляд соціальної й екзистенціальної ролі процесу сакралізації в історії і сучасності.

Термін сакральне підкреслює певне сутнісне ядро життя, що визначає світогляд, цінності і поведінку людини. Таке ядро, указуючи на аспекти соціальної реальності, що виходять за межі звичного, буденного, завжди присутнє в життя людини і суспільства, змінюючи лише форми прояву. Сакральне закріплюється в архетипах, символіці і міфологемах, вписується в суб'єктивний образ світу, відбивається в різних формах діяльності людини, в її свідомості та волі [6].

Невирішені завдання загальної проблеми. Загальна установка в трактуванні соціальної реальності, характерна для сучасного соціогуманітарного знання, підкреслює ключове значення комунікативного і смислового простору в проблемі соціального регулювання, багатоаспектну онтологію інформаційних і культурних середовищ сучасного соціуму, неясність феноменології впливу. Неявна смислова динаміка публічної сфери, її джерела і механізми складають складне завдання соціального контролю, що не має однозначного вирішення.

Мета статті. Ми маємо намір показати ефективність сакралізації як засобу публічної політики, що спирається на природну технологію єднання спільноти, безмежну довіру і тотальний контроль на рівні мотивації, що дозволяє говорити про природну для людини архетипічну форму соціального контролю і трансформації архетипу соціального устрою в сучасному суспільстві.

Виклад основного матеріалу. У публічній практиці сакральне явно не виражається, але завжди має відношення до стійкого патерну інформації, сприяючому збереженню цілісності соціуму. До неявних феноменів, які існують в семантичному просторі ніби самостійно і незалежно від людей, можна віднести архетипи колективного несвідомого, сенс, дискурс, контекст тощо, специфіка яких визначається ставленням до прихованих форм соціальної пам'яті.

Публічна сфера скріпляє непрямою і часто невербальною комунікацією на рівні емоційного діалогу. Взаємозв'язок сакральних та екзистенціально-ціннісних боків життєвого світу створює прихована основа непрямої комунікації в спільноті, завдяки якій індивід знаходить значущі для розуміння світу сенси. У контексті нашого дослідження важливо підкреслити, що життя індивіда і

САФОНОВА
Алла,
SAFONOVA
Alla,

кандидат філософських наук, доцент кафедри філософії Санкт-Петербурзького політехнічного університету, м. Санкт-Петербург.

Анотація: у статті виділено екзистенціально-ціннісний аспект публічної політики, що шукає органічне поєднання принципу свободи вибору й архетипу соціального устрою. Аналізуються механізми суспільної злагоди, єднання спільноти і довіри інститутам влади, що стихійно виникають. У центрі уваги – ефективність сакралізації як способу тотального контролю дій і думок індивіда, яка визначається об'єднанням архетипічних сенсів особистого і колективного несвідомого.

Ключові слова: архетип соціального устрою, сакралізація, публічна сфера, соціальний контроль, життєвий світ, перетворення сенсів, ірраціональний діалог.

УДК 159.964

соціуму супроводжується досить високим екзистенціальним напруженням, яке не є чимось похідним від конкретних типів громадської організації, а обумовлюється самою природою людських відносин й, отже, зберігається в будь-якому суспільстві.

Суспільству і державі потрібні мета, що мобілізує його зусилля, якийсь образ майбутнього або щасливого минулого, який, викликаючи інтуїтивну довіру, ідейно і емоційно об'єднував би людей. Такий образ завжди сакралізований, бо він не повинен викликати сумнівів. Сакральний образ, містячи в собі актуальні цінності, завжди є близьким до існуючих настроїв і викликає емоційний сплеск.

У різні історичні епохи ступінь розповсюдження сакральних сенсів і характер сакралізації є неоднаковими. Це обумовлено різницею в способі життя людей. Проте аж до Нового часу сакралізація виступає як найефективніший засіб організації соціального життя, надання йому внутрішньої (сислової і ціннісної) впорядкованості. І сучасну суспільну свідомість насичено різними, у тому числі і сакральними, міфологемами, які задають якісь ідеальні взірці поведінки.

Міфи, що несуть сакральні сенси, складають частину того соціального механізму, який змушує маси рухатись, породжує і закріплює соціальні інновації. Комунікативна роль соціальної міфології пов'язана з адаптацією людини до наявного соціального ладу. У ХХ ст. виникла ціла мережа міфологій, звернених до формування архетипу соціального ладу, покликаних гарантувати відтворення існуючого ладу з указуванням індивідові місця в ньому.

Ефективність сакралізації як способу контролю і регулювання публічної сфери проявляється в альтернативних тенденціях персоніфікації соціального контролю і деперсоніфікації суб'єкта соціального управління. Перша тенденція, найяскравіше представлена наділенням влади однієї людини сакральним значенням, співвідноситься з архетипом вождя або царя.

У глибокій давнині складається традиція освячувати соціальний устрій, передусім соціальні функції суб'єкта, що стоїть над усіма членами спільноти. Сакралізація суб'єкта управління (вождя, жерця, шамана, князя, царя), супроводжувалася беззастережним визнанням авторитету володарюючої персони і підпорядкуванням кожного її наказам. На найранніших етапах людської історії і в східній, і в західній традиції сакральною персоною виступав правитель, який був в той же час і верховним жерцем. Пізніше в Західній Європі відбулося розділення світської і духовної (церковної) влади з підпорядкуванням першої з них другій, оскільки саме глава церкви вважався сакральною персоною, зважаючи на його безпосередню близькість до Бога. У новітній історії сакралізація глави держави або державного ладу здійснюється вже без традиційних релігійних інтерпретацій. Традиційний архетип соціального устрою стає не тільки проблемним, але і недовим.

Відзначимо, що вже давня архетипічна форма соціального контролю – тотем – є неоднозначною. З одного боку, сакральним значенням наділяється мати як центр кровного зв'язку, з іншого – табу, яке можна тлумачити не лише в сенсі зовнішнього (соціального) обмеження і фізичного покарання, але і в сенсі самообмеження, яке співвідноситься з появою моральності [1].

У давній історії деперсоніфікований соціальний контроль в організації спільноти представлено архетипом роду і тотема. За ним стоїть сакральний патерн, відповідно до якого кожен індивід визначає власні правила дій і думок. Прикладом такого патерну виступає табу або заповідь.

Таким чином, архетип соціального устрою представлений і в персоніфікованому архетипі вождя, і в архетипі матері, і в деперсоніфікованому архетипі табу і родинного зв'язку (рід, сім'я). І в тому, і в іншому випадку передбачається якась норма, що вимагає певного рівня активності не тільки стосовно фізичної дії і поведінки, але і щодо внутрішнього психоемоційного стану. Сакральний патерн, забезпечуючи чутливість до спільних цілей і вірувань, запускає роботу підсвідомості в певному напрямі, завдяки чому стає можливою природна узгодженість у соціальній дії.

У сучасній інтерпретації сакральний патерн, окрім архетипу, співвідноситься з такими смисловими конструкціями, як культурген, соціокод, міфологема, доктрина. Завдяки неявній формі смислового контролю в процесі сакралізації, самоорганізація спільноти відбувається природним чином за рахунок несвідомої орієнтації на архетип і віру в священне знання (його походження не обговорюється і не ставиться під сумнів). Така форма контролю публічної сфери представлена релігійною практикою переконання і обґрунтування влади. Особливість сакральної форми обґрунтування влади – символіка, що не вимагає мовного пояснення, адресована до емоційного інтуїтивного сприйняття.

Взаємовідношення сакрального і соціального характеризує не лише динаміку культурних форм духовного життя, але і несвідому структуру психіки, закономірно визначаючи феноменологію суб'єктивності і щодо мотивації дії, і щодо сприйняття, і щодо мислення. Ефективність сакралізації як способу тотального контролю дій і думок індивіда визначається об'єднанням архетипічних сенсів особистого і колективного несвідомого.

Символ виступає посередником стосовно людини до сакрального рівня реальності. З вираженням знання про сакральне в символах пов'язані і персонологічна (екзистенціальна), і соціально-комунікативна динаміка, яку можна кваліфікувати як природну технологію організації культурної спільноти, в якій не тільки символ, але і персона, що інтерпретує його значення, відіграє роль медіума.

Будь-яка ситуація уявної і практичної дії вимагає від людини вступу до своєрідного діалогу з позаперсональними інваріантами і нормами: знаковими системами, загальними значеннями, загальноприйнятими асоціаціями, характерними для епохи установками (світоглядними й етичними). Життєва подія, яка здійснюється індивідуально, завжди має культурний зміст. У концепції комунікативної раціональності Ю. Хабермас підкреслює трояке ставлення суб'єкта до світу: істинність (ставлення до буття), правильність (ставлення до соціальної норми) й інтенціональність (ставлення до цінностей). І кожен з виділених стосунків може нести сакральні сенси. З розкриттям, пізнанням цих сенсів пов'язані форми неявної комунікації, в якій суб'єктами виступають підсвідомість і знакова система, що приховує в символах деяке знання. Такий ірраціональний діалог завжди орієнтується на безпосереднє розуміння, яке спирається на архетипи, що містяться в підсвідомості.

Практика ірраціонального діалогу культивується в магічних і релігійних культях, а також у психотерапії і психосоціальних технологіях впливу на масову свідомість з метою корекції системи цінностей і сенсів. Структурою, що запускає ментальну активність в ірраціональному діалозі, виступає сакральний знак, який активізує контекстну систему значимостей. Історія релігії і містицизму демонструє езотеричність знакової системи, яка передбачає активну взаємодію на рівні архетипів, – її вибирають і встановлюють з нею зворотний зв'язок. Людина, що вибрала храм, автоматично залучається в певну знакову систему, де кожен елемент відіграє самостійну роль, але водночас доповнює інші елементи. У результаті соціальне середовище – будівля, приміщення, елементи, одяг, речі, люди – набувають ритуально-символічного значення (храм, вівтар, жрець). Наприклад, якщо прибрати ікони з храму, він втрачає свою функцію. Кожна людина формує свою екзистенціальну систему значимостей, беручи ту або іншу знакову систему за орієнтир, який дозволяє їй структурувати потік інформації, перетворюючи його на свій життєвий світ, в якому вона відчуває певний комфорт, власну значущість і захищеність. Сучасна людина відчуває потребу в цьому, так само як і давня. Прагнучи знайти упевненість, вона апелює до архетипу соціального устрою, прихованому в символах держави, церкви, сім'ї і приватної власності [4, с. 60–61, 63–64].

Непряма комунікація у формі ірраціонального діалогу утворює приховану основу зміни станів свідомості. Кожна людина є зануреною в стихію несвідомої діяльності, неявним чином організованої. Її глибинні інтуїтивні рухи запускаються емоційним

зв'язком із символікою, що містить сакральні сенси. Трансформація сакральних сенсів і дискурсивних формацій у семантичному просторі соціуму визначає специфіку сучасного інформаційного суспільства, еволюцію архетипу свободи і руйнування архетипу соціального ладу (устрою).

Сучасна людина прагне одночасно і відрізнити себе від інших, і водночас утвердити свою приналежність до тієї чи іншої групи. Примітно, що в примітивних суспільствах, що характеризуються максимальною соціальною однорідністю, було відсутнє прагнення виділитися із загальної маси. Універсальність взаємозв'язку розширення групи з посиленням індивідуальності відзначає Г. Зіммель [2, с. 349–375]. У міру збільшення групи її члени стають дедалі менше схожими один на одного. Посилення індивідуальності супроводжується деградацією групи. І навпаки, чим меншою, своє ріднішою є група, тим менш індивідуальними є її представники. Історичний процес розвивається у бік посилення індивідуальності за рахунок втрати індивідами їх універсальних соціальних характеристик. Розширена сім'я (архетип роду) змінилася самостійними повноправними індивідами і нуклеарною сім'єю. Цехова і кровноспоріднена організація змінилася громадянським суспільством з характерними для нього високою індивідуальною свободою і відповідальністю.

Руйнування архетипу соціального устрою як зникнення соціального, яке супроводжує процес глобалізації, обумовлюється дедалі зростаючою диференціацією соціальної структури суспільства, причому окрема людина ідентифікує себе не з однією-двома, а з великою кількістю різноманітних соціальних груп, які між собою можуть перебувати в конфлікті. Через це конкретна людина розчиняється в безлічі соціальних спільнот і виявляється не в змозі збудувати життєву стратегію. Вона змушена наново визначати своє місце в світі, знаходити або самостійно формувати адекватні комунікативні структури.

Незважаючи на кризу традиційних зв'язків у сучасному суспільстві і втрату традиційної міфологічної свідомості, готовність інтерпретувати екзистенціальне значущє як прояв сакральний, не зникає, підкреслює М. Еліаде [5]. Сучасна західна людина створює сакральні світи, архетипічний підґрунтям яких виступають перетворені базисні структури релігійності. Кріпторелігійний і криптоміфологічний світи існують поряд з профанними сферами життя як складова частина сучасної цивілізації.

Висновки і перспективи. Соціальна і культурна роль сакрального найадекватніше розкривається в уявленні про перетворені форми, яке фіксує здатність людини наділяти речі і відносини сенсом, змінюючи й об'єктивуючи його в символіці фетишів. Цей рівень сакралізації речей має безпосередній стосунок до традиційних і сучасних комунікативних практик публічної сфери державного управління.

Перетворена форма, виступаючи каналом непрямой комунікації, об'єднує сакральний зміст особистого досвіду із соціальними нормами і сенсами в цінності, що приймається індивідом. Уявлення про буття і соціальний устрій в індивідуальній свідомості співвідносяться з екзистенціальними значущими сакральними сенсами, що дозволяє говорити про сакралізацію не тільки як про традиційну магічну і релігійну практику, але і як про прихований механізм емоційно навантаженого смислового соціального контролю, що ефективно діє вже на рівні спонукань і неусвідомлюваних дій.

Рекомендації органам законодавчої і старанної влади. Ціннісна орієнтація сучасної публічної сфери на готовність населення до розвитку стійких соціальних інститутів громадянського суспільства і держави передбачає органічне поєднання принципу свободи вибору і архетипу соціального устрою. Таке поєднання в єднанні спільноти досягається через формування в семантичному просторі соціуму сакрального патерну, що спрямовує волю і ціннісні орієнтації індивіда.

Сакралізація (наділення предметів священним змістом) – спосіб соціального контролю, що природно сприймається й в основі якого лежить непрямий соціальний

вплив через символізування й активізацію архетипів, перетворення сенсів і предметних форм. Сакральний контроль такого стибу не може відмінити жодна форма державного режиму, її можна лише враховувати або не враховувати в ідеології і політичній практиці публічного управління.

Список літератури:

1. Бородай Ю.М. От фантазии к реальности (происхождение нравственности) / Ю.М. Бородай. – М., 1995.
2. Зиммель Г. Социальная дифференциация. Социологические и психологические исследования / Г. Зиммель. – М., 2005.
3. Суший Е.В. Публичная сфера государственного управления: ценностно-ориентированная коммуникация / Е.В. Суший // Ценности и коммуникация в современном обществе. – СПб, 2012. – С. 135–144.
4. Цветков Э. Мастер самопознания, или Погружение в «Я» / Э. Цветков. – СПб, 1999.
5. Элиаде М. Священное и мирское / М. Элиаде. – М., 1994.
6. Сафонова А.С. Сакральное как социокультурный феномен : диссертация на соискание степени кандидата философских наук / А.С. Сафонова. – СПб, 2007.